

Ο Ερανιστής

Τόμ. 21 (1997)

Μνήμη Λεάνδρου Βρανούση

Αντί του έθνους η πόλη: Η ιστορία πριν από τα Φώτα

N. E. Καραπιδάκης

doi: [10.12681/er.203](https://doi.org/10.12681/er.203)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καραπιδάκης Ν. Ε. (1997). Αντί του έθνους η πόλη: Η ιστορία πριν από τα Φώτα. *Ο Ερανιστής*, 21, 19–30.
<https://doi.org/10.12681/er.203>

ΑΝΤΙ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ Η ΠΟΛΗ: Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΑ ΦΩΤΑ

Η ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΜΑΣ είναι μέρος μιας γενικότερης έρευνας για τους μηχανισμούς διαμόρφωσης της μνήμης, τον τρόπο που αυτή διαμορφώνεται και τον τρόπο που τη στοχάζονται συντηρητικές κοινωνικές ομάδες, ομάδες που διαιωνίζουν φεουδαλικές αξίες ηγεμονεύοντας ως διοικητικές ελίτ στις πόλεις τους. Η γεωγραφία της έρευνάς μας είναι κυρίως επτανησιακή, μάλιστα στη σημερινή ανακοίνωση κερκυραϊκή, αλλά δεν αποκλείει συγκρίσεις ή προσεγγίσεις με φαινόμενα αντίστοιχα με τη μνήμη άλλων ελίτ ή τη μνήμη άλλων πόλεων.

Ο τιμώμενος σήμερα άνδρας ήταν από τους πρώτους που άνοιξε τον δρόμο και μας οδήγησε μακριά στην κατανόηση των μηχανισμών διαμόρφωσης και καταγραφής της μνήμης των πόλεων δημοσιεύοντας από το 1962 τα *Χρονικά της μεσαιωνικής και τουρκοκρατούμενης Ηπείρου*.¹

Τα τεκμήρια από τα οποία αντλούμε ορισμένα κείμενα που θα σχολιάσουμε εδώ είναι:

α) Ένα φιλολογικό έργο, η Ιστορία της Κέρκυρας, στον πρωτότυπό του τίτλο, *Historia di Corfù*, του Κερκυραίου Andrea Marmora, τυπωμένο στη Βενετία το 1672.² Στα αρχεία Νομού Κερκύρας αναζητήθηκαν συμπληρωματικές πληροφορίες για την αποδοχή του έργου, και θα αναλυθεί εδώ μιὰ παρέμβαση των συνδίκων και κλησόρων της πόλης που το αφορούσε.

β) Ο φάκελος υποψηφιότητας μιας οικογένειας, των Palazzol-Scordilli, στο Συμβούλιο της πόλης της Κέρκυρας. Εισήχθη για συζήτηση στο

1. Α. Ι. Βρανούσης, *Χρονικά της μεσαιωνικής και τουρκοκρατούμενης Ηπείρου, εκδόσεις και χειρόγραφα*, Ιωάννινα: Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, 1962. Του ίδιου, «Το Χρονικόν των Ιωαννίνων κατ' ανέκδοτον δημόδη επιτομήν», *Επετηρίς του Μεσαιωνικού Αρχείου της Ακαδημίας Αθηνών*, 12 (1962) 57-115.

2. *Della Historia di Corfù descritta da Andrea Marmora nobile corcirese. Libri otto...* Venetia, presso il Garti, MDCLXXII. Con licenza de'superiori, e privilegio.

Κογκλάβιο του Συμβουλίου την 6η Δεκεμβρίου του 1760.³ Αξίζει να τονίσουμε εδώ τη σημασία αυτής της κατηγορίας πηγών —που αφθονούν στην Κέρκυρα και στη Βενετία— για την ιστορία της οικογένειας γενικότερα.

γ) Ένα αντίγραφο από τις καταγραμμένες υπηρεσίες της πόλης προς την προστάτιδά της, στοιχείο του φακέλου υπεράσπισης της κοινότητας της Κέρκυρας μπροστά στα βενετικά δικαστήρια, κατά των αξιώσεων εισαγωγής της οικογένειας Κομπίτσι⁴ στο Συμβούλιο της πόλης.

Κάθε μία από τις παραπάνω κατηγορίες πηγών παρουσιάζει και ένα διαφορετικό τρόπο διατήρησης της μνήμης, τουλάχιστον φαινομενικά, αλλά έχουν ένα κοινό σημείο. Όλες μάς παρουσιάζουν την αντίληψή τους για την πόλη και το συγκροτημένο σώμα της, το Συμβούλιο, σε σχέση με τα άτομα που το απαρτίζουν ή που μπορούν να το απαρτίσουν. Όλες «διηγούνται» από τη σκοπιά των βλέψεών τους ιστορίες οικογενειών ή ατόμων και τη φιλοδοξία τους για κοινωνική ένταξη, εγγραφή στο χρόνο, κατάργηση της λήθης και εξευγενισμό του καθημερινού χρόνου —αυτού του θεού που καταβροχθίζει τα παιδιά του, όπως λέει και ο Μάρμορα⁵— με την αναγωγή του σε συγκροτημένη μνήμη.

Τα σημεία τα οποία ανιχνεύει η έρευνά μας είναι :

α) το τί υπαγορεύει και επιβάλλει τις αναφορές που εξασφαλίζουν «συνέχειες» από την αρχαιότητα σε νεότερες πολιτικές πραγματικότητες·

β) την ιστορία της πόλης και τους επαίνους της σε σχέση με τις οικογενειακές γενεαλογίες θεωρώντας τις δεύτερες ως σχετικό μέρος των πρώτων·

γ) την ανίχνευση μιας πολιτικής ιδεολογίας και μιας κοινωνικής νοοτροπίας που έχουν σχέση με τη συμπεριφορά μιας κοινωνικής τάξης και τις επιλογές της.

Τα παραπάνω γίνονται με την ανάλυση ορισμένων τεκμηρίων που είτε αποτελούν ολοκληρωμένα ιστορικά έργα είτε, αν και συντάχθηκαν με άλλο σκοπό, χρησιμοποιήσαν και επεξεργάστηκαν πηγές που μπορούν να

3. ΓΑΚ - Αρχεία Ν. Κερκύρας (στο εξής ΓΑΚ - Α.Ν.Κ.), *Ενετοκρατία*, 57, XXII. «Filza vigesima seconda (XXII), *Introduzione in consiglio della casa Pallazol Scordilli e carte comprobanti i gradi di sua civiltà. Di carte scritte numerate vinti sette no 27*».

4. ΓΑΚ - Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία*, 46, XVIII. «Per la città et isola di Corfù contro D. Pietro Combici, al taglio».

5. Marmora, *δ.π.* [6] Hor chi negli anni, che, figli di Saturno, son divorati dal genitore...

χαρακτηρισθούν ιστορικές. Η ανάλυση έγκειται στον συσχετισμό και την μελέτη της («κατασκευής») τους. Η κατασκευή ενός ολοκληρωμένου ιστορικού έργου παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με την κατασκευή των οικογενειακών ιστοριών που παρουσιάζονται ως αποδεικτικά στοιχεία στα δικαστήρια, αλλά και με την ίδια την επίσημη χρονογραφία της πόλης της Κέρκυρας, όπως αυτή παρουσιάζεται όταν πρόκειται να υποστηριχθούν διεκδικήσεις.

Μας απασχολεί επίσης η «αναγνωστική τους προέκταση», η τύχη τους δηλαδή σε σχέση με ένα κοινό, εφόσον πρόκειται για έργα που γράφτηκαν για να διαβασθούν, αλλά και η σημασία τους στη διαμόρφωση επιχειρημάτων, εφόσον πρόκειται για συγκεντρωμένες πληροφορίες με σκοπό την υποστήριξη μιας υπόθεσης.

Το σύνολο τοποθετείται μέσα στο γενικότερο κλίμα στο οποίο κινείται η ιστοριογραφία από τα τέλη του Μεσαίωνα έως τον Διαφωτισμό υπενθυμίζοντας μερικές προόδους της ιστοριογραφίας που συναντούμε στα κείμενα που μας απασχολούν.

Η ιστοριογραφία από την Αναγέννηση διακρίνεται σε δύο χαρακτηριστικές φάσεις, την «επιστροφή στην Αρχαιότητα» και την ανακάλυψη ενός νέου τρόπου κατανόησης και γραφής της ιστορίας. Το ελληνικό και το ρωμαϊκό συναρπάζουν. Αρχαίοι ιστορικοί έρχονται στη μόδα, μεταφράζονται, τυπώνονται, διαδίδονται. Η μεγάλη προσπάθεια αντιγραφής των μοναχών του Μεσαίωνα αξιοποιείται. Το ύφος γραφής αλλάζει. Η ρητορική και οι κανόνες γραφής της υπαγορεύουν τώρα τη διήγηση, τα σχήματα λόγου, τις λεπτομέρειες που θα χρησιμοποιηθούν. Η αναζήτηση έργων τέχνης οδηγεί στην αρχαιολογία. Οι συλλέκτες αναζητούν παντού αντικείμενα και με τρόπο που συχνά θυμίζει λεηλασία. Ωστόσο σύντομα θα μετατραπούν σε έμπειρους αρχαιολόγους, σε δωρητές, σε ιδρυτές μουσείων. Συντάσσουν καταλόγους των συλλογών τους. Το γούστο προηγείται της γνώσης. Η φιλολογία, η αγάπη της γλώσσας και της λέξης είναι η πρώτη γνώση του ιστορικού. Διακρίνει τα στάδια εξέλιξης της γλώσσας, αναζητά τα παλαιότερα χειρόγραφα, εκείνα που περιέχουν τα λιγότερα λάθη. Ο ιστορικός γίνεται κριτικός. Από την κριτική των φιλολογικών χειρογράφων προχωρεί στην κριτική των εγγράφων. Η ίδια η Κωνσταντινεία δωρεά γίνεται αντικείμενο κριτικής μελέτης και αποδεικνύεται νόθα. Η πνευματική και η κοσμική εξουσία της Εκκλησίας αμφισβητείται ως προς τα ίδια της τα θεμέλια. Αξιοποιούνται αρχεία (Guicciardini), γράφεται η ιστορία λαών (Bruni), πόλεων (Μακιαβέλι) και αυτοκρατοριών (Biondo). Το υπερφυσικό εγκαταλείπεται και ο άνθρωπος γίνεται το μέτρο των πάντων. Γεννιούνται οι φιλοδοξίες για μια λόγια ιστορία με τα δικά της εργαλεία και τα ειδικά της εργαστήρια. Νομισματική, αρχαιονομία, χρονολόγηση, μετρολογία. Αυξάνουν οι εκδόσεις νόμων, χρονογράφων, συνθηκών. Οργανώνονται τα κρατικά αρχεία (Simancas 1567) και οι δημόσιες βιβλιοθήκες (Βατικανό 1450, Βιέννη 1526). Οι φιλοδοξίες γίνονται μεγάλες, «όλα να τα καταλάβουμε, όλα να τα εξηγήσουμε» αισθανόμενοι στο εξής ότι οι ιστορικοί της Αρχαιότητας ήταν περιορι-

σμένοι, ενώ του Μεσαίωνα ψευδείς. Η ιστορία γίνεται μια υπόθεση πάθους. Πάθους που οδηγεί μέχρι την κατασκευή νόθων πηγών, αλλά κυρίως πάθους πολιτικού και εξουσίας που συνδέεται με την δημιουργία του κράτους. Προκαλούνται έτσι και οι σχετικές ασθένειες, της υπερβολής, του σοβινισμού, της μυθοποίησης. Της μυθοποίησης της αρχαιότητας, της δυναστείας και της εξουσίας που όλοι τώρα την θέλουν παλαιότερη και από τη Ρώμη (Hotman, 1573), να φθάνει στους απόγονους του Νάουκλιού (Nauclerus, Aventinus) πιστεύοντας έτσι πως η κυριαρχία μέσα από το χρόνο θεμελιώνει και οικουμενικές κυριαρχίες. Η εμπλοκή των ιστορικών τους καθιστά πιο κριτικούς, αλλά ταυτόχρονα, και όχι χωρίς αντίφαση, και λιγότερο αντικειμενικούς. Γεννιέται η μέθοδος και εξελίσσεται η λογιισύνη. Το 1681 δημοσιεύεται η πραγματεία περί διπλωματικής του Mabillon. Μέθοδος που αποκαθιστά την κριτική αξιοπιστία της ιστοριογραφίας μια στιγμή που φάνηκε να αμφισβητείται μετά την εμφάνιση, από το 1620, της κριτικής μεθόδου και της επιστημονικής σκέψης. Τον ίδιο χρόνο όμως με τη δημοσίευση της πραγματείας του Mabillon δημοσιεύεται και ο «λόγος περί οικουμενικής ιστορίας» του επισκόπου Bossuet, που υποστηρίζει, στηριζόμενος σε μια ανάγνωση της Ιστορίας που χρονολογείται από τον Ευσέβιο της Καισαρείας, ότι ο άνθρωπος υπηρετεί ανεξάρτητα από την ελευθερία του ένα θεϊκό σχέδιο. Η Εκκλησία είναι άλλωστε και ο χώρος συνύπαρξης των δύο παραδόσεων της ιστοριογραφίας. Του μοντερνισμού του ΙΖ' αιώνα και των αντιδράσεων σε κάθε ερμηνεία. Ο μεγάλος καρδισμένος θα είναι η λογιισύνη που εξασφαλίζει τις αρχές από τον ερμηνευτικό τους φόβο. Ο ΙΖ' είναι ο αιώνας του πολλαπλασιασμού των εκδόσεων των πηγών, Muratori, Codex juris gentium diplomaticus, Ordonnances des rois de France, Gallia christiana, Italia sacra, España Sagrada. Δίπλα στις ακαδημίες που γεννιούνται και πολλαπλασιάζονται οι μοναστικές κοινότητες συνεχίζουν τα μεγάλα συλλογικά τους έργα, Acta sanctorum, Art de vérifier les dates. Η ιστοριογραφία διχάζεται στην πρόοδο της λογιισύνης. Θα διστάσει μεταξύ της εκλαίκευσης και της φιλοσοφικής ιστορίας, που θέλοντας να εξηγήσει δεν μπορεί να περιμένει τις αργές προόδους της λογιισύνης. Η φιλοσοφική ιστορία, εκείνη των φώτων, θέλει τον ιστορικό φιλόσοφο (Gibbon), που θα προσπαθήσει να βρει τα αίτια πίσω από τα γεγονότα (Montesquieu, Voltaire, De Langlet-Dufresnoy), θα διερωτηθεί για την εξέλιξη των κοινωνιών (Vico, Condorcet).

Οι εντυπωσιακές εξελίξεις δύο αιώνων, από την ανακάλυψη της αρχαιότητας έως την ερμηνεία των γενικών αιτιών, δεν αφαιρούν από την ιστοριογραφία το βάρος των νοστροπιών που φέρουν οι υπηρέτες της. Όσο και αν αφομοιώνονται οι εξελίξεις, η ιστοριογραφία δεν απαλλάσσεται από τις πρακτικές εξυπηρετήσεις που της ζητούν αυτοί που την ασκούν. Κύρια πρακτική εξυπηρετήση στην οποία υποβάλλεται είναι η απόδειξη της αρχαιότητας του ιστορούμενου αντικειμένου και η «ευγένειά» του, που δικαιολογεί την εξιστόρησή του και θεμελιώνει δικαιώματα. Μπορούμε να διακρίνουμε εδώ την επίμονη επιβίωση της παλαιάς ανάγκης να στηριχθεί η Ευγένεια στη γενεαλογία, και να ενσωματώσει τις αξιώσεις της σε μια διάρκεια που θεμελιώνει και εξευγενίζει. Η θεμελίωση και ο εξευγενισμός

δεν επιτυγχάνονται μόνο με την εγγραφή του ιστορούμενου αντικειμένου στο χρόνο, αλλά και με την ένταξή του σ' ένα μεγαλύτερο σύνολο, πολιτικό ή θεολογικό, που δικαιολογεί με τη σειρά της τη σημασία του αντικειμένου και άρα των αξιώσεων που θεμελιώνει. Π.χ. η ιστορία ενός μοναστικού τάγματος δεν αποκτά σημασία από την αρχαιότητα της ιδρύσεώς του, αλλά και από τη θέση που έχει σ' ένα γενικότερο εκκλησιαστικό σχέδιο. Η ιστορία μιας πόλης δεν είναι σημαντική μόνο από την ηλικία της πόλης, αλλά και από τη θέση της σε μια ιεραρχία πόλεων στο πλαίσιο ενός ευρύτερου κράτους. Ανάλογες θα είναι έτσι και οι απαιτήσεις της σε μια διαπραγματέυση, σε μια αξίωση κ.ο.κ. Η κάθε πρόοδος σε κριτική μέθοδο θα επιστρατεύεται στην εξυπηρέτηση αυτής της ανάγκης για αρχαιότητα και σημασία. Η κάθε πρόοδος σε δυνατότητα αφήγησης και ερμηνείας θα εξυπηρετεί την άλλη ισχυρότερη ανάγκη της διεκδίκησης της διάρκειας, και άρα της απαίτησης.

Ας παρακολουθήσουμε το παράδειγμα του ιστορικού Andrea Marmora, όνομα που χρησιμοποίησε ο ίδιος για να αποδώσει στα ιταλικά το ελληνικό που μαρτυρείται με τη μορφή του Μαρμαράς, Μάρμορας ή Μαρμαράνος.⁶ Συγγραφέας μιας μεστής ιστορίας της Κέρκυρας, που θα εκδώσει στα ιταλικά —αν και ελληνόφωνος— στη Βενετία το 1672. Το έργο έχει καταταχθεί στην κατηγορία των «ελασσόνων κλάδων και ελασσόνων ειδών της ιστοριογραφίας»⁷ και είναι γραμμένο αργότερα από το Ρεμπελιό των ποπολάρων (1628) και λίγο νωρίτερα από τα χρονικά του Μάτεση, που διηγούνται τα γεγονότα του Τουρκοβενετικού πολέμου του 1684-1699. Είναι τυπωμένο 41 χρόνια μετά το Βιβλίο ιστορικών... του Δωροθέου Μονεμβασίας, και λίγο νωρίτερα από την *Επιτομήν της Ιεροκοσμικής Ιστορίας* (1677), αν και ο Νεκτάριος ο Κρης την είχε ολοκληρώσει από το 1660. Από τον πρόλογο που απευθύνει στους αναγνώστες του, ο συγγραφέας του φαίνεται ήδη να έχει αφομοιώσει όλα τα μαθήματα

6. Ο ίδιος δίνει το όνομα Μάρμορα ως «βυζαντινό» και φερόμενο από ένα ανιψιό ενός Ιωάννη Κομνηνού, τον οποίο ο Εμμανουήλ Κομνηνός ανταμίειψε με την Πριγκηπόνησο. Η ιταλική απόδοση του ονόματος είναι Georgio Ma'rmora (sic) και το όνομα της οικογένειας Marmorana, Marmora, *ό.π.* [12]. Οι επικριτές του τον αποκαλούν Marmarano, ΓΑΚ - Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία*, 19, XIII, 6. r-v. Το αντίγραφο του Libro d'oro, φ. 23v, που φυλάσσεται στην Αναγνωστική Εταιρεία Κέρκυρας, δίνει την οικογένεια ως Marmaran.

7. Δ. Α. Ζακυθινός, «Μεταβυζαντινή και νεωτέρα ελληνική ιστοριογραφία», *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών*, 49 (1974) 57-103. Αναδημοσιευμένο στο Δ. Α. Ζακυθινού, *Μεταβυζαντινά και Νέα Ελληνικά*, Αθήνα 1978, σ. 23-66, απ' όπου και η παραπομπή, σ. 31.

ιστορίας του καιρού του, και τα κυριότερα είναι η αναζήτηση της αλήθειας και η έγνοια να μη σκεπάσουν τα χρόνια τα περασμένα. Έχει γνώση των αρχαίων ιστορικών και της αρχαίας ρητορικής, που του επιτρέπει, εκτός από το να αντλεί πληροφορίες και να οργανώνει καλά το ιστοριογραφικό του πρόγραμμα, να διαθέτει και μια μέθοδο για την έρευνα.⁸ Τη μέθοδό του διέπει η διερεύνηση των προσώπων, των αιτιών, της γεωγραφίας, του χρόνου, των εργαλείων, της ύλης και του αντικειμένου. Συνεργάζεται με άλλους «φιλόλογους», ακόμα και του εξωτερικού,⁹ για τις περιόδους της έρευνάς του τις οποίες δεν γνωρίζει τόσο καλά, φροντίζει με τις κοινωνικές του γνωριμιές να έχει πρόσβαση σε έγγραφα για την ιστορία της πόλης. Είναι φίλος λογίων και μελών της τοπικής ακαδημίας, σχετίζεται με ξένους λογίους.¹⁰ Γνωρίζει την αξία των αρχαιολογικών πηγών και της νομισματικής, για την τελευταία συνεργάζεται με έναν άλλο Κερκυραίο λόγιο.¹¹ Έχει την αίσθηση ότι το έργο του ιστορικού υποβάλλεται

8. Marmora, *ό.π.* [6-9]. «Si come non vi è, secondo Diodoro nel proemio delle vite di Filippo, e Alessandro, cosa più utile e gioconda di una storia ben composta; così non si truova lettione, meno dilettevole della stessa, quando le sue parti non son'ordinatamente tessute, e fallano nelle regole, che l'arte à gli scrittori prescrive. Quanto il fare cio sia difficile, il conosce ogni uno, che sà gli elementi, che formano l'Historico misto, in cui si devono investigare le Persone, le Cause, il Luogo, il Tempo, il Modo, l'Istrumento, la Materia, e la Cosa; senza che si vegga, come per la Strabone nel libro primo della Geografia, co'l vero il falso, con la realtà intrecciata la favola».

9. Ο Κύπριος καθηγητής φιλόσοφος Ιωάννης Κιγάλας τον βοήθησε με την αρχαιογνωσία του και όχι χωρίς εκτίμηση του αφιερώνει με αφορμή την έκδοση της Ιστορίας ένα επίγραμμα, Marmora, *ό.π.* [22]. Για τον Κιγάλα, G. E. Voumvlinopoulos, *Bibliographie critique de la philosophie grecque depuis la chute de Constantinople à nos jours 1453-1953*, Αθήνα 1966.

10. Η έρευνά μας δεν μας έχει επιτρέψει να ταυτίσουμε τον Γάλλο από τη Ρουέν, που υπογράφει ένα ελληνικό επίγραμμα, δημοσιευμένο στην *Historia*, ως Ludovicus Torrodeus, Gallus Rothomagensis και φέρεται διαμένων στην Κέρκυρα το 1668, Marmora, [19]. Εκτός από τον Γάλλο Louis Torrodée και τον Ιωάννη Κιγάλα αφιερωματικά συνέτα και «ειδύλλια» συνθέτουν προς τιμήν του συγγραφέα πέντε συνθέτες από τους οποίους ο ένας υπογράφει ως μέλος της Ακαδημίας των Assicurati. Δύο άλλα συνέτα φέρουν ως υπογραφή τα αρχικά V.M.P.C. [= Vincenzo Mazzoleni, patricio cretese]. Το τρίτο υπογράφεται «Ant. ab Aqua I.V.D.», το τέταρτο «F.L.L.». Ένα άλλο, σ. [25], υπογράφεται από τον Νικόλαο Μοτζανέγκα. Ένα επιπλέον επίγραμμα εμφανίζεται σ. [11] και αποδίδεται σε συνθέτη με τα αρχικά P.S.C.R.

11. Ο Σπυρίδων Αυλωνίτης, Κερκυραίος ευγενής, τον βοήθησε θέτοντάς του υπόψη τα αρχαία του νομίσματα, Marmora, *ό.π.* [7]. Για τον τελευταίο, Libro d'oro,

σε μια αυστηρή εξέταση, ως προς τις αλήθειες που διηγείται, τη γλώσσα που χειρίζεται, το σχέδιο ανάπτυξης και την επιμέρους διαπραγματέυση, που παρομοιάζει με εκείνη των δικαστηρίων. Το έργο του έχει χαρακτήρα προσωπικό. Επιμένει, όταν αναφέρεται στους λόγους που τον παρακίνησαν να γράψει, στη σημασία των φίλων και του έρωτα προς το αντικείμενο, που είναι φυσικά η πόλη και η αρχαιότητά της, η ξεχασμένη από τους ξένους ιστορικούς. Το έργο του ιεραρχεί ξεκινώντας από τον συγγραφέα του, δηλαδή τον εαυτό του. Μας τον παρουσιάζει ως μέρος της ιστορίας που διηγείται. Γόνος αυτοκρατορικής οικογένειας,¹² με δίπλωμα πρωτότυπο, όπως υποστηρίζει, του ίδιου του Μανουήλ Κομνηνού, δούκα του Μωρέα, θεωρείται αυτόματα μέλος της ευγένειας και άρα υπηρέτης αυτοκρατορικών κυρίων, μέρος του συνόλου που διαρθρώνεται από το άτομο (persona), την οικογένεια (casa, famiglia), την πόλη και το κράτος στο οποίο αυτή ανήκει με τα ειδικά της προνόμια, διαιωνίζοντας με αυτή του τη διατύπωση τη φεουδαλική νοοτροπία της υπηρεσίας που οφείλεται και αποδίδεται σ' ένα Κύριο.¹³ Το έργο του προσδιορίζεται ως δώρο ανταπόδοσης βασάλου προς ένα Κύριο που τον ανταμείβει για τη στάση του με ευεργετήματα (beneficii), προνόμια (privilegi) και τίτλους ευγενείας (titoli). Υποβάλλει έτσι μια συζήτηση για πολλά προβλήματα ταυτότητας με κίνδυνο, όπως και συνέβη, να αντιμετωπισθεί ως αλαζόνας από τους επίσημους κριτές για θέματα αστικής συμπεριφοράς, οικογενειακής καταγωγής και εκτιμήσεως των πολιτικών θεωριών, που ήταν οι κήνσορες, εκλεγμένοι αξιωματούχοι του Συμβουλίου. Είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι αυτοί είναι που θα ασκήσουν και μια σοβαρή και επίσημη κριτική στο έργο του, στο σκοπό του, τη μέθοδό του και την ακρίβεια των επιχειρημάτων του. Θα του προσάψουν συγκεκριμένα ότι δεν έχει καταλάβει καλά το θρησκευτικό καθεστώς των ευγενών της Κέρκυρας και την κωδικοποίηση της συνύπαρξης καθολικών και ορθοδόξων στην πόλη. Με άλλα λόγια τη σημασία των μεικτών τελετών, μόνιμο άλλωστε πρόβλημα παρεξηγήσεως, ίσως έως τις μέρες μας. Θα του αμφισβητήσουν επίσης τη λογιούσνη του, δηλώνοντας ότι οι πληροφορίες του είναι προϊόν ζητείας

χειρόγραφο Αναγνωστικής Εταιρείας, φ. 2^ο «Spiridion di Alvise», όπου φέρεται γεννημένος τις 26 Φεβρουαρίου 1651 (= 52), πληροφορία που συμφωνεί με την πατήρηση του Marmora για το νεαρό της ηλικίας του.

12. Marmora [13].

13. Την συνέχεια των «υπηρεσιών», την «κατασκευή» της οικογενειακής διήγησης αναλαμβάνει στις σελίδες [13-18] ο Vincenzo Mazzoleni, κρητοεργενής (patrizio cretense).

από άλλους φιλολόγους, γεγονός που δεν του έδινε το δικαίωμα να τολμήσει να προχωρήσει στην εκτύπωση. Θα του προσάψουν την καταγωγή του, την οποία αν και υποτίθεται ότι στηρίζει σε πρωτότυπο δίπλωμα του βυζαντινού αυτοκράτορα, αυτοί την ελέγχουν ως αντιφατική, αφού σ' άλλα σημεία τον βρίσκουν να δηλώνει απόγονος βυζαντινών αυτοκρατόρων και Αυγούστων, σ' άλλα σημεία να τη θεωρεί πριγκιπική, κάνοντας μάλιστα και ετυμολογικές αλχημείες του τύπου, Προκόνησος, Μαρμαράς = Μαρμοράς, ενώ σ' άλλα σημεία παραδέχεται ότι η ευγένειά του έχει αναγνωρισθεί από τον πάπα έναντι 6.000 τσεκινίων και τέλος, υποστηρίζει αλλού πως την ευγένειά του αναγνώρισε η Βενετία.¹⁴ Ελέγχουν λοιπόν την αριστοκρατική καταγωγή του και γνωρίζοντας τη διαδικασία αυτού του ελέγχου (prova) μπορούμε να τη θεωρήσουμε κριτική, αφού εξέταζε την αξιοπιστία των εγγράφων που προσκομίζονταν, ανέτρεχε σε αρχειακές αποδείξεις και φυσικά σε προφορικές μαρτυρίες που καταχωρίζονταν με τη μορφή ένορκης κατάθεσης.¹⁵ Τέλος του προσάπτουν την αλαζονεία του να θεωρεί τους υποτιθέμενους τίτλους ευγενείας του ανώτερους από εκείνον τον κερκυραϊκό του πολίτη, τον μόνο που έδινε πραγματικά δικαίωμα συμμετοχής στην ευγένεια της πόλης. Τον ελέγχουν «ταξικά», θεωρούν πως ένας ανιψιός τσαγκάρη, ένας «πρακτικός» δεν μπορεί να καταγίνεται με τα φιλολογικά. Η ατομική του αυτή επιλογή ενοχλεί πολύ την κατεστημένη ιεραρχία, που ορισμένους τίτλους και θέσεις τις θεωρεί υπόθεση αίματος. Η κριτική θα φθάσει μάλιστα έως την απαίτηση της απόσυρσης του βιβλίου. Από την αντίδραση αυτή μπορούμε να θεωρήσουμε ότι ένας από τους στόχους του συγγραφέα της ωραίας κατά τα άλλα αυτής ιστορίας δεν επιτεύχθηκε, τουλάχιστον αρχικά.

Η προβληματική εντούτοις που αναπτύσσει στο αφιερωματικό κείμενο προς τον δόγη και τη βενετική σύγκλητο, και την οποία ξαναπαίρνει εν μέρει όταν απευθύνεται προς τους αναγνώστες του, είναι μια επιχειρηματολογία ένταξης του συγγραφέα στην κερκυραϊκή αριστοκρατία με την υιοθέτηση των αξιών της, δηλ. τις αξίες της υπηρεσίας και της ανταμοιβής, την εξύμνησή τους μέσω της εξιστόρησής τους, τη δικαιώνισή τους. Μαζί με τις άλλες υπηρεσίες που υπαινίσσεται ο συγγραφέας και είναι κυρίως πολεμικές —όπως αρμόζει σ' έναν ευγενή που φιλοδοξεί ιπποτι-

14. ΓΑΚ - Α.Ν.Κ. *Ενετοκρατία*, 19, XIII, 6.

15. Οι φάκελοι των υποθέσεων εισαγωγής στο Συμβούλιο της πόλης είναι πολλοί μέσα στα αρχεία της. Στον τόμο 48 (*Ενετοκρατία*), υποφ. XX, κωδικοποιούνται οι διαδικασίες με τίτλο «Metodo di ammissione al consiglio».

κούς τίτλους— συγκαταλέγει και την ίδια την εκπόνηση του έργου. Απ' αυτή την άποψη το έργο του συγγενεύει με τις δύο άλλες κατηγορίες πηγών που θα μας απασχολήσουν. Έχουν όλες συνταχθεί για να εντάξουν κοινωνικά και σ' ένα σύστημα αξιών, μέσα από την ιστορία των συντακτών τους. Η μνήμη είναι εδώ αριστοκρατική αξία που νομιμοποιεί συγκεκριμένες αξιώσεις.¹⁶

Ο φάκελος υποψηφιότητας¹⁷ της οικογένειας Palazzol-Scordilli δεν είναι φυσικά ένα φιλολογικό είδος γραμμένο για να αφηγηθεί μια ιστορία, για να διαιωνίσει ένα αντικείμενο αγάπης πολεμώντας τον χρόνο. Δικαστικός φάκελος, συγκεντρώνει πειστήρια αρχαιότητας και υπηρεσιών και μόνο σ' αυτό που θα ονομάζαμε σήμερα εισηγητική έκθεση σκιαγραφείται με την απαραίτητη συντομία, αλλά όχι χωρίς ρητορική τέχνη, η φυσιογνωμία της οικογένειας, οι απαιτήσεις της, η δομή της και φυσικά η κοινωνική της στρατηγική, αφού παρουσιάζεται η απαίτησή της για εισαγωγή στο Συμβούλιο των ευγενών. Αν και ο σκοπός του φακέλου δεν δηλώνεται ιστορικός, αποτελεί ωστόσο μια αφήγηση με πολλά μάλιστα παραρτήματα. Το βασικό του άλλωστε επιχείρημα για τα δίκαια της οικογένειας είναι η ιστορικότητά της, δηλαδή η αναγωγή της πολύ βαθιά στο χρόνο. Οι συντάκτες της εισηγητικής έκθεσης, που είναι πιθανόν ο δοττόρης Τζώρτζης Σκορδίλης και ο Σπυρίδων Σκορδίλης, δύο από τους αιτούντες, διηγούνται την ιστορία της οικογένειας. Ό,τι δεν λένε σε λεπτομέρεια αφήνουν να το διηγηθούν τα συνοδευτικά έγγραφα. Η σημασία της ευλαβούς οικογένειάς τους προέρχεται από το ρόλο της στην Ιστορία. Με αυτοκρατορικά διπλώματα του 1182 και του 1184, που θεωρούν ότι ανήκουν στον Αλέξιο Κομνηνό, εγκαθίστανται στην Κρήτη και αναλαμβάνουν δικαιοδοσίες (giurisdizioni) που τους εξομοιώνουν με φεουδάρχες. Η χρησιμοποίηση του γνωστού και μάλλον νόθου διπλώματος που αφορά την εγκατάσταση των αρχοντόπουλων στην Κρήτη¹⁸ γίνεται και από αυτό τον κλάδο των Σκορδίλη με τα ίδια λάθη που προδίδουν το νόθο του διπλώματος και που παρουσιάζουν όλες οι γνωστές χειρόγραφες παραδό-

16. Σπ. Ασδραχάς, *Ιστορικά απεικάσματα*, Αθήνα 1995, σ. 14, «Η οικογενειακή μνήμη».

17. Βλ. παραπάνω, υποσ. 3.

18. E. Gerland, «Histoire de la noblesse crétoise au Moyen-Age», *Orient latin*, X, XI (1907). Στ. Ξανθουδίδης, «Το δίπλωμα (προβελέγγιον) των Σκορδιλών Κρήτης», *Επετηρίς Εταιρείας Κρητικών Σπουδών* 2 (1939) 299 κ.ε. D. Tsougarakis, *Byzantine Crete from the 5th century to the venetian conquest*, Αθήνα 1988, σ. 123-125.

σεις του. Έχουμε επομένως να κάνουμε με ένα έγγραφο που, αν και νόθο και κατασκευασμένο, είναι πιστευτό από όλους εκείνους που ανήγαγαν σ' αυτό την ιστορία τους. Αν δεν έχει ιστορική αξία ως γνήσιο, για εκείνους που το παρουσιάζουν στα δικαστήρια και αναφέρονται σ' αυτό αντιπροσωπεύει την πιο παλιά τους αναφορά και θεμελιώνει τα δικαιώματά τους απέναντι σε μια νομοθεσία που για να εντάξει υπηκόους σε ορισμένα κοινωνικά σώματα, απαιτούσε οικογενειακή αρχαιότητα. Η μετάφραση του διπλώματος στα ιταλικά έχει γίνει με τέτοιο τρόπο ώστε η ορολογία του να είναι προσαρμοσμένη στο φεουδαλικό λεξιλόγιο, έτσι ώστε να είναι άμεσος ο συσχετισμός με τις βενετικές πραγματικότητες. Ένα δεύτερο αντίγραφο βυζαντινού διπλώματος, με χρονολογία από το 1184, περιγράφει τις ανταμοιβές σε γη που λαμβάνουν οι αρχοντόπουλοι από τον αυτοκράτορα, ενώ περιλαμβάνεται και μια επικύρωση του 1185 από ένα βυζαντινό αξιωματούχο, με τον τίτλο του Δούκα της Κάντιας. Στο τέλος αυτού του εγγράφου δίνεται και μια συνοπτική ιστορία της Κρήτης από το 1186 έως το 1204—όπου αυτή παρουσιάζεται ως γαμήλιο δώρο στον Βονιφάτιο τον Μομφερατικό το 1186, ο οποίος και την παραχωρεί με τη σειρά του στους Βενετούς το 1204— καθώς και μια βεβαίωση του Προβλεπτή Χαλίων για τους ευγενείς Κωνσταντινουπόλεως που περνούν από την Κρήτη μετά την πτώση της Πόλης.¹⁹ Τη σχετική άλλωστε σημασία που είχε η γνησιότητα των διπλωμάτων για τους κατόχους τους υποδηλώνει και αντίγραφο χωρίου από το Ιζολάριο του Κορονέλλι που προσκομίζουν οι Σκορδίλη,²⁰ και το οποίο δίνει διαφορετικές πληροφορίες για την εγκατάσταση των αρχοντόπουλων. Το σύνολο συμπληρώνεται με άλλες υπηρεσίες, που οι άμεσοι πρόγονοι της οικογένειας αναλαμβάνουν με δουκικά διπλώματα να εκτελέσουν μετά την πτώση της Κρήτης και τις οποίες κατά κάποιο τρόπο καρπούνται κληρονομικά, αφού τα δουκικά διπλώματα ανανεώνονται διαδοχικά προς όφελος των απογόνων. Γνήσια και νόθα έγγραφα εντάσσονται σ' ένα σύνολο, σε μια οικογενειακή ιστορία, που παρουσιάζεται ως στενά συνδεδεμένη με την ιστορία του βενετικού κράτους και που κατά κάποιο τρόπο εκτείνει την ιστορία του προς το παρελθόν αναδεικνύοντας τις σχέσεις του με το βυζαντινό κράτος και την αυτοκρατορία του, της οποίας, όπως είναι γνωστό, οι Βενετοί ήθελαν μερικές φορές να παρουσιάζονται ως συνεχιστές της.

19. Στο δικό μας τεκμήριο ΓΑΚ - Α.Ν.Κ. 57, XXII, μία ιταλική μετάφραση του εν λόγω διπλώματος στα φύλλα 5-8, 24-26.

20. Στο ίδιο, φ. 27.

Η τρίτη μας πηγή πλησιάζει ένα διαδεδομένο είδος της πολιτικής φιλολογίας των πόλεων, παρεμφερές με ένα παλιότερο, τους ονομαζόμενους «επαίνους πόλεων».²¹ Πρόκειται για την παρατακτική καταγραφή υπηρεσιών της πόλης στο κράτος στο οποίο ανήκει. Η καταγραφή γίνεται είτε με τη δημοσίευση πρωτοτύπων εγγράφων είτε με σύντομη ανάλυσή τους και με την παράθεση οικονομικών στοιχείων που αφορούν σε προσφορές. Το είδος ονομάζεται στην Κέρκυρα «stampa benemerenze». Η κατασκευή είναι απλή, αφού έγκειται στη μόνη χρονολογική παρουσίαση των στοιχείων που αποδεικνύουν τη συνεισφορά της πόλης στον Κύριο της. Οι υπηρεσίες είναι και εδώ, όπως στην περίπτωση των οικογενειών, κυρίως πολεμικές — με συμμετοχή σε εκστρατείες, πολιορκίες, αποβάσεις, ναυμαχίες, εξοπλισμούς πλοίων, φύλαξη φρουριών, ανεφοδιασμό εκστρατευτικών σωμάτων — και οικονομικές με τη συγκέντρωση χρημάτων σε περιόδους οικονομικής ανάγκης του κεντρικού κράτους. Η συγκέντρωση αυτών των ποσών γίνεται συνήθως με την παραχώρηση οικονομικών δικαιωμάτων που καρπούται ο προστατευόμενος, όπως είναι ορισμένα τελωνειακά δικαιώματα και εισπράξεις έμμεσων φόρων, αλλά και την πώληση αξιωμαίων του συμβουλίου, καθώς και τίτλων ευγενείας. Αυτά τα κείμενα χρησιμοποιούνται στη συνέχεια για την υποστήριξη των θέσεων και των απαιτήσεων της πόλης σε δικαστικές της αναμετρήσεις. Τα συγκεντρωμένα επιχειρήματα δίνουν έτσι ευκαιρία για πιο επεξεργασμένες αναλύσεις πολιτικής θεωρίας, που εμφανίζονται στην πιο προχωρημένη μορφή τους σε μια συλλογή του 1735, που έχει το πλεονέκτημα για μας να αναπτύσσει την ιδεολογία της υποτέλειας και της αριστοκρατίας. Το κείμενο έχουμε αναλύσει και αλλού,²² και εδώ δεν θα σταθούμε παρά μόνο στην παρατήρηση ότι εκτός των άλλων πληροφοριών που αποδεσμεύει

21. G. Fasoli, «La coscienza civica nelle "laudes civitatum"», *La coscienza cittadina nei comuni del Duecento*, Τόντι 1972, σ. 13 κ.ε. Το είδος, από βιβλιογραφική άποψη είναι σπάνιο στα επτανησιακά τεκμήρια, βιβλιογραφημένο υπάρχει μόνο ένα αντίτυπο από τον Κ. Θ. Δημαρά, «Supplément à la bibliographie Ionienne», *Δελτίον της Ιονίου Ακαδημίας* 1 (1977) 223-298, η stampa λήμμα, αριθ. 2. Απ' αυτού του είδους το συμπέλιγμα αντλούνταν τα στοιχεία που χρησιμοποιούνταν για τη σύνταξη «φακέλων» διεκδικήσεων ή δικαστικών αναμετρήσεων, γνωστών με το όνομα stampe, βλ. Δημαράς, *ό.π.*, 4, 5. Στο παράδειγμα που χρησιμοποιούμε εδώ (ΓΑΚ - Α.Ν.Κ. 46, XVIII), διαβάζουμε χαρακτηριστικά: servizio della città, ed isola di Corfù tratto dalla stampa Benemerenze presentanta in causa avanti la Sereniss. Signoria.

22. Nicolas Karapidakis, *Civis fidelis: L'avènement et l'affirmation de la citoyenneté corfiote (XVIe-XVIIème s.)*, Φραγκφούρτη 1992, σ. 47 κ.ε.

αποτελεί και ένα κείμενο ιστορίας και μάλιστα όσο γίνεται πιο ελεγμένο ως προς την πιστότητα των πληροφοριών του. Η ρητορική τέχνη είναι και εδώ, όπως ήταν και στην περίπτωση του Μάρμορα και των Σκορδίλη, στην υπηρεσία της ανάπτυξης των επιχειρημάτων και της παρουσίασης των πληροφοριών, καθιστώντας αυτού του είδους τις πηγές ιδιαίτερα σημαντικές για την ιστορία της παιδείας. Αποτελούν σε μια μοντέρνα εκδοχή την επίσημη χρονολογία της πόλης, αποδεκτή από τις διοικητικές της ιεραρχίες και σύμφωνη με το πνεύμα της δημόσιας εξουσίας.

Η εξέταση των τριών παραπάνω ειδών αποκαλύπτει μορφολογικές ομοιότητες μεταξύ τους, που συνίστανται στην χρονολογική παράταξη των πληροφοριών· πλαίσιο για την οικοδόμηση μιας διήγησης ή μιας επιχειρηματολογίας.

Αποκαλύπτει επίσης ότι:

Οι πληροφορίες αντλούνται κυρίως από διπλώματα και έγγραφα δημοσίων αρχών, γνησίων ή νόθων, σε πρωτότυπη μορφή και σε μετάφραση.

Η ανάλυση των πληροφοριών που παρέχουν οι πηγές γίνεται με μεθοδολογικά δάνεια από την δικανική ρητορική και τους τρέχοντες κοινούς τόπους της, που υποστηρίζει η γνώση, έστω περιορισμένη, των αρχαίων συγγραφέων.

Η λογική των κειμένων που συγκροτούνται υπακούει στην ανάγκη απόδειξης μιας αρχαιότητας, που με τη σειρά της υποστηρίζει άλλες απαιτήσεις, κυρίως κοινωνικές αλλά και ψυχολογικές, όπως στην περίπτωση του Μάρμορα.

Οι αποδείξεις που προσκομίζονται αφορούν κυρίως στην αποκατάσταση των υπηρεσιών που έχουν δοθεί, αφού η υπηρεσία αποτελεί από μόνη της μια αξία στο σύστημα ανταλλαγών μεταξύ προστάτη ή κυβερνώντος και προστατευόμενου ή κυβερνώμενου, ενταγμένες σε μια οικουμενική ιεραρχία βασισμένη στην τάξη των πραγμάτων.

Η μνήμη έχει αξία σε σχέση μόνο με την απόδειξη της ευγένειας του ιστορούμενου αντικειμένου και σε σχέση με τις αξίες της κοινοτικής κοινωνίας την οποία καλείται να υπηρετήσει, δηλαδή την εξιστόρηση των πολιτειακών σχέσεων των παραγόντων που εμπλέκονται στη διοίκηση.